

Žemberová, Viera

Fiodor Michajlovič Dostojevskij – téma a postava

Slavica litteraria. 2020, vol. 23, iss. 2, pp. 137-148

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2020-2-10>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143367>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Fiodor Michajlovič Dostojevskij – téma a postava

Viera Žemberová (Prešov)

Abstrakt

Text sa sústredil na vybrané autorské zámery na priblíženie osobnosti Fiodora Michajloviča Dostojevského. Tri knižné práce sa odlišným žánrovým spôsobom venujú vybratým úsekom zo života Dostojevského. Jadro žánrovej odlišnosti spočíva v genologickej problematike pri troch textoch, ktoré pracujú s faktom a fikciou. O žánrovej forme rozhodli dostupný materiál a dokumenty, s ktorými sa pracuje, a tendencia poskytnúť historickú biografii, autor-skú rekonštrukciu ako zaujímavú, či výnimočnú konkrétnu sekvenciu zo života alebo literárny príbeh na sprostredkovanie ľudského portrétu známeho spisovateľa.

Klíúčové slová

dejiny; spoločnosť, genius loci; materiál; fikcia; rekonštrukcia; rozprávanie; osobnosť autora

Abstract

Fiodor Mikhailovich Dostoevskij – Theme and Character

The text focused on selected authors' intentions to bring the personality of Fiodor Mikhailovich Dostoyevsky closer to him. Three books are devoted to selected sections of Dostoevsky's life in a different genre. The core of genre difference lies in the genological issue of three texts that work with fact and fiction. The genre form was decided by the available material and documents that are being worked on and the tendency to provide a historical biography, an authorial reconstruction as an interesting or exceptional specific sequence from life or a literary story to convey the human portrait of a famous writer.

Key words

history; society; genius loci; material; fiction; reconstruction; narration; author's personality

„Najväčším šťastím pre spisovateľa je, keď sa nepokladá za zvláštneho, osamelého, ale keď je taký ako ostatní ľudia.“

Michail Prišvin

V prvej polovici šesťdesiatych rokov minulého storočia sa k čitateľom dostala v slovenskom preklade pozoruhodná publikácia Konstantina Paustovského *Zlatá ruža* s doplnujúcim podtitulom *Poznámky o spisovateľovej práci*¹. Podnet na vydanie výberu z Paustovského, na zážitok intenzívneho a štylisticky i spôsobom výkladu kultivovaného spôsobu vyrovnávania sa – súčasne vzdelávania tých, ktorí sa začínajú do *Zlatej ruže* – s poznaním európskej literatúry, s ruskou klasickou spisbou a súčasne s podmanivým vnášaním informácií o vlastnej tvorbe od raných veršovaných počiatkov až po zreľú prozaickú tvorbu sa stali *Sobranije sočinenija*, ich druhý zväzok². Zvoleným postupom Konstantin Paustovskij³ oslovuje čitateľa viacerými komornými informáciami o sebe a zmysle, väčšmi o poslaní publikácie, a aby nenastalo nezosúladenie sa medzi čitateľovým očakávaním vloženým do názvu *Zlatá ruža*, pozýva čitateľa prostredníctvom ním skomponovaného reťazca zaujímavých príhod do autorských dejín predovšetkým francúzskej, anglickej, ruskej a sovietskej literatúry⁴. Početnými kultúrnymi odkazmi navracia sa do kultúrnej pamäti dvoch predminulých storočí ruskej a európskej literatúry, zaujímavými podobenstvami naznačuje prepojenia moderných národných literárnych spoločenstiev, odkazuje na porozumenie svetu krásnej literatúry a jej tvorcu: „*Táto kniha nie je teoretickým pojednaním, tým menej príručkou. Sú to proste poznámky o mojich skúsenostiach a o tom, ako ja chápem literatúru. Mnohých oblastí ideových základov našej spisovateľskej práce sa v knihe nedotýkam [...]. Hrdinský a výchovný význam našej literatúry je každému jasný*“. Koná tak preto, že jeho výlučnou ambíciou je „*dať čitateľovi predstavu o nádhernej podstate spisovateľskej práce*“, keď uspeje s týmto zámerom, potom bude mať istotu, „*že som splatil svoj dlh literatúre*“⁵. Kapitulu *Zdanlivé maličkosti*⁶ začína Paustovsky takto: „*Skoro každý spisovateľ má vlastný zdroj inšpirácie, svojho dobrého ducha – obyčajne to býva tiež nejaký spisovateľ*“⁷. Dôvodí, na potvrdenie tézy o podmanivosti a rozvíjaní aj o postupnom prirodzenom osamostatňovaní sa talentovaného autora od raných „*medziautorských kontaktov*“, odkazmi na viacero intenzívnych inšpirácií z osobných tvorivých dejín, aby sa venoval aj Dostojevskému. Na počiatku

- 1 PAUSTOVSKIJ, Konstantin: *Zlatá ruža. Poznámky o spisovateľovej práci*. (Sobranije sočinenija, tom 2. Moskva, 1957). Prel. Ružena Dvořáková-Žiaranová. Verše prebásnil Viliam Turčány. Doslov *Umením o umení* nap. Ondrej Marušiak. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1963.
- 2 PAUSTOVSKIJ, Konstantin: *Sobranije sočinenija, tom 2*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo chudožestvennoj literatury, 1957.
- 3 Konstantin Georgijevič Paustovskij (1892 Moskva – 1968 Moskva). Literárne práce spravidla uvádzal pod menom Konstantin Paustovsky: poézia, próza, dramatická tvorba a scenaristika.
- 4 Paustovskij do kapitoly *Dávno zamýšľaná kniha* sústredil svoje (autorské) výklady literárnych dielní s názvami Čechov, Alexander Blok, Guy de Maupassant, Maxim Gorkij, Victor Hugo, Michail Prišvin, Alexander Grin, Eduard Bagrickij. In: PAUSTOVSKIJ, Konstantin: *Zlatá ruža*. Op. cit., 1963, s. 275–319.
- 5 PAUSTOVSKIJ, Konstantin: *Zlatá ruža*. Op. cit., 1963, úvodná časť bez názvu a číslovanie strany, opatrená citátom autorov Saltykov-Ščedrin a Hororé de Balzac.
- 6 *Zdanlivé maličkosti*. In: K. Paustovskij: *Zlatá ruža*. Op. cit., 1963, s. 185–207.
- 7 Tamže, s. 185.

pripomenie toto, „Dostojevskij a Byron, ktorí radi pracovali v noci, prehrešovali sa proti svojmu talentu“⁸. A pokračuje vážnejšou informáciou, ktorá obsiahne aj hodnotiaci moment: „Ťažkosti Dostojevského tvorivej práce netkveli, prirodzene, len v tom, že písal po nociach a pri tom sa stále nalieval čajom. To sa koniec-koncov ani veľmi neodrzakadlo na kvalite jeho práce. Ťažkosti boli v tom, že sa Dostojevskij nemohol vymotať z finančnej krízy a z dlhov, a preto musel písať veľmi mnoho a vždy napochytre. Do práce sa priberal vždy v poslednej chvíli. Ani jedno zo svojich diel nenapísal pokojne a s plným rozmachom. Svoje romány väčšinou odflákol – nie čo do počtu napísaných strán, ale pokiaľ ide o rozvláčnosť. Preto sa mu nevydarili tak, ako pôvodne zamýšľal. Omnoho príjemnejšie je snívať o románe, ako ho písať, uvádzal Dostojevskij. [...] Dlhý ho nútili písať, hoci neraz, keď sa púšťal do písania, si uvedomoval, že román ešte nedozrel. Koľko myšlienok, obrazov a podrobností vyšlo nazmar jedine preto, že mu zišli na um príliš neskoro, keď už bol román hotový, alebo podľa jeho mienky, nenapraviteľne pokazený! Núdzza ma núti náhliť sa a písať pre peniaze, čiže nevyhnutne dielo kaziť, hovorieval o sebe Dostojevskij“⁹.

Skutočnosť, že sa osobnosť spisovateľa sama stáva látkou a tematikou textu iného autora, žiada si genologickú voľbu a odpoveď, aký žáner sa dokáže presvedčivo vyrovnáť s osobnosťou, tvorbou, spoločenskými a kultúrnymi dejinami, ktoré autora vymedzujú, určujú a poskytujú dobový hodnotiaci prístup k jeho osobnosti a jeho umeleckej tvorbe. Žánre epiky a žánre literárnej vedy poskytujú niekoľko podnetných možností, tak spravidla vzniká kompromis vo forme žánrového hybridu, ktorý sa musí vyrovnáť s faktom a fikciou, dokumentom a beletrizáciou reálií napojených na súkromie aj na tvorbu osobnosti spisovateľa posunutého do roly subjektu, teda literárnej postavy. Ústredným predpokladom na to, aby vznikol rešpektovaný text o verifikovateľnej osobnosti dobového spoločenského a literárneho života sú dôkladné znalosti o nej aj o možnostiach genológie na realizáciu literárneho zámeru „vytvoriť“ literárny portrét alebo príbeh o tom, koho kultúrne spoločenstvo, jeho skúsenosť a pamäť, pozná z jeho tvorby. Prirodzené, dôveryhodné a primárne vyhľadávané zázemie vytvára materiál, autentický aj sprostredkovaný, najčastejšie ide o denník, záznamník, korešpondenciu, zápisy, správy, spontánne reakcie alebo literárne rozhovory, ďalej o spomienky z druhej a tretej ruky, o kontakt s pamäťou rodiny, o rozlične napojených príbuzných, priateľov, vydavateľov, redaktorov, prekladateľov, literárnych historikov, biografistov a pokračovať možno v súčasnosti až po vymoženosti a žánre vytvorené technickou a mediálnou súčasnosťou, čo by znamenalo horizontálne rozširovanie foriem, ako možno získavať verbálne a neverbálne, priame aj sprostredkované výpovede o zvolenej osobnosti.

Autor publikácie *Život Alexandra Puškina*¹⁰ v časti *Od autora* upozorňuje na to, že sa autor zámeru „ocitať pred nevyhnutnosťou vymedziť si hranice biografie ako žánru“, že ide o inú voľbu, akú by poskytli žánre literárnej vedy, a to preto, lebo „V strede životopiscovej pozornosti musí byť spisovateľova osobnosť, jej svojráznosť, jej podmienenosť okolitou skutočnosťou, historickými udalosťami. Hlavným prameňom [...] je [...] spisovateľova pôsobnosť, zakotvená v jeho

8 Tamže, s 201.

9 Tamže, s. 201–202.

10 MEJLACH, Boris S.: *Život Alexandra Puškina*. (Chudožestvennaja literatura. Leningrad, 1974). Prel. Jozef Marušiak. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1974, s. 277.

*literárnom dedičstve. Ale umelecká tvorba sa musí v biografii skúmať z určitého zorného uhla ako odraz autorovej individuality a vývoja jeho svetonázoru, jeho ohlasov na požiadavky súčasnosti, ako stelesnenie cieľov, ktoré si staval pred seba on sám*¹¹. Zo životopiscovej inštrukcie, za takého sa označil Boris S. Mejlach, plynie, že sa výberom žánru a metódou na literárne organizovanie verifikovateľného príbehu a života ruského umelca rozhodol tak, že zvolil na čo najprecíznejšiu rekonštrukciu života všestranne talentovaného A. S. Puškina a jeho denník, ktorý si Puškin (1799–1837) zapíňal zápiskami v dvadsiatych rokoch devätnásteho storočia.

Pred výberom žánru, ktorý by umožňoval sprostredkovať autorom to, čo získal z rozličných prameňov a zdrojov o Fiodorovi Michajlovičovi Dostojevskom¹², vediac o nemale množstve pokusov vyrovnáť sa s jeho osobnosťou, stáli aj Leonid Grossman¹³, Anna Grigorievna Dostojevská¹⁴ a Leonid Cypkin¹⁵. Leonid Grossman mal zámer vytvoriť z materiálu, ktorý mal k dispozícii, príbeh s románovým rámcovaním, Anna Dostojevská, druhá manželka spisovateľa, spracovala osobnú a rodinnú spomienku na spoločných štrnásť rokov, na počiatku stál román *Hráč*, na manžela, otca a spisovateľa Dostojevského a Leonid Cypkin nasmeroval svoje rozprávanie na dramatickú sekvenciu zo života manželov Dostojevských počas ich cesty po Európe a pobytu v kúpeľoch v Baden-Badene.

Ústredným podnetom na tematizovanie a „príbehové“ personalizovanie Fiodora Dostojevského v role postavy v naračných žánroch rozličnej aj odlišnej morfológie, ktoré sa stretajú v dominantných a autorsky aj spoločensky dramatických priesečníkoch jeho osobného, rodinného, spoločenského či literárneho života (odsúdenec//spisovateľ, hráč) a odlišnou empatiou sa dotýkajú / objasňujú zložitú osobnosť Dostojevského, aby sa ukotvili pri traumách plynúcich pre neho a jeho blízke okolie z jeho hráčskej vášne. V každom z aktualizovaných troch textov zohráva karbanícka závislosť spisovateľa inú rolu, má odlišnú osobnú, časovú, priestorovú, spoločenskú motiváciu, teda aj spôsob jej aktualizovania má vzdialené následky a odlišne objasňovanú tendenciu podnetov získaných „z druhej ruky“ na porozumenie osobnosti Dostojevského. Iniciácie zotrávajú pri jeho literárnej adaptácii vo svojich žánroch pevne zachytené v spisovateľovej osobnostnej traume, v dráme aj v tragédii, rekonštrukcia psychologickaj a sociálnej, rodinnej a vzťahovej krízy sa podriaďuje, ale je aj limitovaná, tendencii narácie, teda organizovaniu časového a tvorivého torza zo života Dostojevského, ale približujú sa predovšetkým hodnote dokumentu – materiálom podnetom na sprostredkovanú rekonštrukciu, na spomínanie a beletrizovanie toho, ako to bolo, kde to bolo, s kým to bolo a čo z toho vzniklo

11 Tamže, časť *Od autora*, s. b. č.

12 Fiodor Michajlovič Dostojevskij (1818 Petrohrad – 1881 Moskva).

13 Leonid Petrovič Grossman (1888 Odesa – 1965 Moskva); Leonid Grossman: *Dostojevskij*. (Chudožestvennaja literatura. Moskva – Leningrad, 1932). Prel. Emília Drugová. Bratislava: Tatran, 1979.

14 DOSTOJEVSKÁ, A. G.: *Život s Dostojevským*. Prel. Ladislav Zadražil. Praha: Odeon, 1981; DOSTOJEVSKÁ, A. G.: *Spomienky*. Prel. Mária Hulmanová. Bratislava: Európa, 2009.

15 Leonid Borisovič Cypkin (1926 Minsk – 1982 Moskva); CYPKIN, Leonid: *Léto v Baden-Badenu*. (Leonid Tšypkin: Summer in Baden-Baden, 1981; Moskva, 2003). Překlad a doslov Jakub Šedivý. Praha: Prostor, 2015.

v jeho živote a o akú nadčasovú hodnotu ide v kultúrnych dejinách humanizovaných spoločností.

Leonid Grossman rozložil svoju rekonštrukciu osobnosti a autorskej genézy Dostojevského do európskeho ponapoleonského priestoru a skomponoval ju z tridsiatich deviatich sekvencií; naračne skutočne ide o príbehové miniatúry na osi kompozične rámcujúceho a tendenčného (mal materiál) oživovania dejinného a osobného času mladého Dostojevského a kontinentálneho priestoru (Francúzsko, Nemecko, Švajčiarsko) s ruským geografickým priestorom (zvlášť petrohradské obdobie). Tému a postavu zapájania mladého absolventa cárskeho vojenského inžinierstva Dostojevského do európskeho a petrohradského politického a spoločenského života začína Leonid Grossman detailným opisovaním osláv Napoleonovej porážky a odkazmi na známe spoločenské a politické reálie života na kontinente a objasňovaním postoja víťazných mocností už odkazuje na oslavovanú udalosť napojenú na personálne zásluhy o bitku pri Waterloo. Pripomínaním Napoleonovej tragédie na získanie kontinentu na mieste jeho poslednej prehry a tematickým udržiavaním napoleonského motívu, jeho ruskej sekvencie ako odrazovej dejinnej „plochy“ na všetko a pre všetkých, ktorí v dobe genézy literárnej budúcnosti Dostojevského sa pohybovali v jeho blízkosti v Petrohrade, neskôr aj sporadicky v Moskve, alebo ide o tých, ktorí vedia o jeho hráčskom počínaní si v mladosti aj v čase manželstva s Annou v nemeckom kúpeľnom Baden-Badene. Grossmanovi materiál určil a poskytol dostatok podnetov na chronológiu rekonštrukcie začiatkov vojenského inžiniera Dostojevského v Petrohrade a držal ju dovedy v mikroepizódach, kým ho dostupný materiál povzbudzoval, potom sa Grossman rozhodol pre beletrizovanie sekundárnych podnetov, na ktoré sú viaceré biografie venované Dostojevskému bohaté. Leonid Grossman preruší kompozičnú schému z rámcovaného času (teraz a vtedy) a venuje sa viacerým osobným skúsenostiam či príhodám z osobných dejín a denníkových zápisov spisovateľa. Spomedzi členov rodiny venuje sekvenciu Dostojevského bratovi Michajlovi Michajlovičovi¹⁶ a okolnostiam okolo vydávania a zániku periodika *Vremja*¹⁷. Leonid Grossman do úplnosti rekonštrukcie Dostojevského mladosti, ktorá mu je dožičená dostupným materiálom, aktualizuje jeho osobné a literárne kontakty, spory s cárskou mocou, venuje sa spisovateľskej a spoločenskej nevráživosti (Nekrasov, Turgenev) voči nemu v petrohradskom literárnom živote, zachytáva jeho neľahké erotické kontakty so svetom žien, osobné citové traumy z telesného vzhľadu, mužské poníženia ním obdivovaných žien, ktoré museli prirodzene prenikať do jeho vedomia a sebavedomia. Ale Leonid Grossman poskytuje aj Dostojevského rané úvahy o literatúre, filozofovanie iniciované zložitými okolnosťami jeho nekončiacich útrap osamelého muža s nekončiacim nedostatkom finančných prostriedkov, obnovuje jeho rozlične vznikajúce, udržiavané i zanikajúce spoločenské a osobné kontakty tak, aby často a ilustračne funkčne citoval z jemu dostupných zdrojov a tými sú predovšetkým početné spisovateľove denníky¹⁸. Tam, kde Grossmanovi neposkytujú

16 Michajl Michajlovič Dostojevskij (1820–1864).

17 Periodiká, do ktorých Dostojevskij prispieval: *Vremja* (1861–1863), *Epocha* (1864–1865).

18 Preklady Dostojevského denníkov začali vychádzať v češtine v Prahe u vydavateľa Jana Laichtera: *Deník spisovatelův I.–IV.* v rokoch 1910 až 1912. Po viacerých vydaniach, ktoré sledovali len konkrétny rok zapísaný v denníku, vydali v pražskom Odeone v roku 1977 v preklade Ladislava Zadražila *Deník spisovatele II.*

dostupné dokumenty na udalosti a ich beletrizovanie vhodnú zásobnicu ďalších epizód, púšťa sa do detailne organizovaných opisov citových a psychických stavov a do priebehu a predovšetkým do prejavov Dostojevského hráčskej vášne, pritom mottom či svojim komentárom v zátvorke odkazuje na jeho prozaické texty, kde sa takto získaná skúsenosť stáva súčasťou literárneho príbehu (román *Hráč*¹⁹), aby povýšil na pointu univerzálnu tézu: „*Ak má človek vytvoriť veľké umelecké dielo, musí doň vložiť celý svoj život, so všetkým, čo prinútilo jeho úbohé srdce zvíerať sa a chvieť, so všetkými ostrými, úmornými, slasťnými dojmami, so všetkými bolestnými urážkami, trpkými sklamaniami, letnými útechami z bledých a chabých úsmevov, ktoré nám pohrdlivo a roztržito pohodí život, taký pozorný a neúprosný pri ústredovaní úderov, bodnutí a rán. Musí doň vložiť celý život, alebo aspoň najnezabudnuteľnejšie časti tohto monotónne sa rozvíjajúceho tkaniva, na niekoľkých miestach roztrhnutého neúprosným ostrým katastrof, nešťastí a otrasov. Z toho sa rodia nesmrteľné knihy...*“²⁰.

Významná časť Grossmanovej „rekonštrukcie“ počiatkov Dostojevského literárnej a spoločenskej prítomnosti v petrohradskom umeleckom prostredí sa venuje vážnejšej udalosti, akou sa azda aj ako obrana voči existenciálnemu prežitku dostaví ako hráčska závislosť, je ňou obvinenie, vypočúvanie, odsúdenie, prežitý akt popravy, vyhnanstvo s väzením a ťažkou prácou; to všetko postretlo tridsiatnika Dostojevského ako dôsledok obvinenia cárskou políciou z účasti na tajnom spolkovom živote v cárovom meste a na príprave atentátu. Grossmanova rekonštrukcia dôkladne a efektívne sleduje spôsob cárskeho policajného a justičného systému, ale aj správanie sa Dostojevského v jeho život ohrozujúcej situácii, čím premyslene vkladá svoju literárnu kapitolu do spoločenských dejín krajiny, ktorá sa mocou vyrovnávala so všetkým a všetkými, ktorí narušovali chod cárskeho systému a jeho predstaviteľov. Grossman sa rozhodne aj pre ďalší ústretový krok voči čitateľovi, každú z takmer štyroch desiatok epizód uvádza formou motto, sú to rozlične iniciované a zakomponované odkazy na prozaikove romány, na časť textu prijatého od iného autora, na torzo citovaného listu, rozhovoru, či inak do kontextu vstupujúcej sekvencie z udalostí doby a kontinentu, ktoré vytvorili kulisu pre dobové Rusko a Dostojevského. Leonid Grossman vymedzil v rekonštrukcii rolu aj pre seba, pracuje s veľkým počtom graficky zvýraznených zátvoriek v rekonštruovanom texte o časti života ruského spisovateľa, v nej dopovedáva, vysvetľuje, pripomína, alebo kladie nepriamu otázku samotnej literárnej postave Dostojevského. Aj preto opakovane upozorňuje na jeho vzdelanie cárskeho vojenského inžiniera, ktoré získal pre potreby cárovej armády. Návraty k Napoleonovi („*aký historický zmysel mali Napoleonove výpravy*“²¹), k udalostiam

a v Olomouci vo vydavateľstve Votobia, v preklade Václava Koeniga v roku 1996 *Deník spisovateľův: za rok 1880–1881*. V slovenčine vydali v preklade Valerija Kupka a Ivany Kupkovej vo vydavateľstve Európa dva tituly: *Z Denníka spisovateľa* v roku 2008 a *Rusko a Európa. Z Denníka spisovateľa* v roku 2010.

19 „*V období prvého pobytu v zahraničí v letech 1862–1863 se zrodil záměr románu Igrok, který byl napsán až v r. 1866 a vydán s podtitulem Zapiski mladogo čeloveka. Román má výrazné znaky autobiografické a krouží kolem otázky zhoubného působení peněz*“. In: Kol. autorů: *Slovník ruských spisovatelů od počátků ruské literatury do roku 1971*. Heslo Dostojevskij Fjodor Michajlovič. Praha: Lidové nakladatelství, 1972, s. 65.

20 GROSSMAN, Leonid: *Dostojevskij*. (Chudožestvennaja literatura. Moskva – Leningrad, 1932). Prel. Emília Drugová. Bratislava: Tatran, 1979, časť *Zrodenie obrazu*, s. 253–254.

21 Tamže, časť *Generál Scharnhorst*, s. 15.

okolo Waterloo („*tvár Západu sa zmenila a história vykročila na novú cestu*“²²), slávnostné odhalenie pamätného obelisku na počtu tejto udalosti spôsobia, že tieto sekvencie spoločne prerastajú osobný a komorný rámec Dostojevského života a roky osobnostného prebúdania sa do tvorivej aj tragickej sekvencie aprílových nepokojov²³, čím Leonid Grossman vo svojej stratégii literárneho textu o ruskom spisovateľovi napovedá, že sa v cárskom Rusku udalosti z Napoleonovho ataku na krajinu z desiatych rokov postupne navracajú v inej podobe, s inými nositeľmi a krajinu znova čaká krutá skúška a odvaha na prežitie zložitých spoločenských udalostí a konkrétnych dejov. Autor Leonid Grossman o nich z dejín dvadsiateho storočia vie, a vie, čo doniesla budúcnosť Rusku a jeho spoločnosti. Grossmanov záujem o osobnosť mladého Dostojevského v publikácii dopĺňajú cenné a v beletrizovanom čítaní nie všedné dokumenty v troch komentovaných „obrazových prílohách“ z osobného a rodinného zázemia, čo napovedá o ambicióznom a účinnom žánrovom aj naračnom koncepte celku Grossmanovej rekonštrukčnej práce odvodennej od kategórie dejinného a osobného času, tie ako problém zakomponoval do petrohradskej mladosti a do európskych cestovateľských potuliek osamelého Fiodora Michajloviča Dostojevského. A to všetko v čase, keď prozaika naliehavo znepokojujú myšlienky na sociálnu revolúciu, ale aj pohrávanie sa s predstavou samovraždy či túžbou po telesnej kráse, aby preniklo do „príbehu“ postupné ujasňovanie si osobného spisovateľského poslania, ktoré v osobnom živote očakával, pripravoval sa naň a písal o ňom, aby vedome i týmto spôsobom vzdoroval a odmietal zlo.

Naisto najdôveryhodnejšie pôsobia a v kultúrnom vedomí sa udržiavajú tie spomienky na osobnosť, ktoré poskytne kultúrnej verejnosti najbližšia a blízka osoba z čias ich spoločného života alebo zo spolupráce. Jedno i druhé zo žitej skutočnosti s Dostojevským obsahujú autentické spomienky jeho manželky Anny Grigorievny. Intenzita zážitku z pohybu po ukončení života a uzavretí sa spisovateľovho diela, ako ich v čírej intímnej, rodinnej, kultúrnej a spoločenskej rovine zachytila Anna Grigorievna Dostojevská v *Spomienkach*, prinášajú nielen rozpomienky, ale aj rekonštrukcie viacerých podstatných udalostí zo spoločného života, z členitej rodiny, zo zložitých vzájomných vzťahov a z okolo vzniku literárnych textov, čím sa stáva personalizovaná autentická spomienka iniciáciou na približovanie sa k tomu, čo Anna Grigorievna prijímala, vložila a uchovala zo štrnástich rokov spoločného života s Fiodorom Michajlovičom Dostojevským: „*Nikdy predtým som sa nezaoberala myšlienkou napísať svoje spomienky. Okrem toho som si uvedomila, že nemám nijaké literárne vlohy, a celý život som bola tak intenzívne zaujatá vydávaním diela svojho nezaobduteľného muža, že mi ledva zvýšil čas na to, aby som sa postarala o iné záležitosti späté s jeho pamiatkou*“²⁴. Tému osobnej spomienky Anna Dostojevská začína svojím stenografickým školením, prácou stenografky pre Dostojevského v postavení, ktorým si zarábala na živobytie a osamostatnenie sa, pokračuje sobášom, štrnástimi rokmi spoločného života, zmienkami o spoločných deťoch a uzatvára ich úmrtím Dostojevského. Pod touto časovou horizontálou vytvorila rozprávačka sugestívne mikrobloky z povahy a spoločenských

22 Tamže, s. 11.

23 Tamže, časť *Apríloví vzbúrenci*, s. 109–116.

24 DOSTOJEVSKÁ, A. G.: *Predslov (k Spomienkam)*. In: DOSTOJEVSKÁ, A. G.: *Spomienky*. Op. cit., s. 7.

prejavov zložitej osobnosti Dostojevského. Pri akejkolvek zmienke o ňom prejavuje mu nežnosť, pripomenie jeho sklon k viere a žiarlivosť, nepraktickosť a neschopnosť zbaviť sa príživníkov spomedzi svojej širšej rodiny. Spoločne s rozprávačkou spomienok možno sledovať intímne aj spoločenské okolnosti, ktoré vyvoláva Dostojevského zničujúca choroba. Anna Dostojevská ju prijíma vyrovnané ako skutočnosť, ktorej sa možno brániť, ale nemožno pred ňou uniknúť. S nostalgiou si obnovuje udalosti zo spoločných ciest po zahraničí a s pokorou pomocníčky spisovateľa naznačuje odlišné rodinné, finančné, spoločenské situácie, ktoré negatívne vstupovali do života rodiny a frustrujúco účinkovali v Dostojevského literárnej práci na románoch i ním založeného časopisu. Spomienky manželky sa venujú rovnakým tónom, vždy s nežným nadhľadom, porozumením a s odstupom k nežičlivým okolnostiam, ktoré znova a opätovne iniciovali, napríklad po stavke, nový a ďalší záväzný termín na odovzdanie nového a ďalšieho románu vydavateľovi.

Spisovateľa Dostojevského neobchádzali rozlične motivované aj (ne)doriešené osobné konflikty, početné spoločenské nedorozumenia, ale i ním vyžadované prejavy uznania či obdivu. Takmer po celý spoločný život sa stali dlžoby hnacím motorom všetkého, čím jeho rodina žila; tie sa ku skonu spisovateľa podarilo Anne vyrovnať a oslobodiť rodinu od tejto záťaže a potupy. V *Spomienkach* sa Dostojevská opakovane vracia k románu *Idiot*, *Diablom posadnutí*, *Zločin a trest*, *Bratia Karamazovci*, pripomína Dostojevského zložitý osobný kontakt s Nekrasovom, iný býval s Turgenevom a jeho želanie zoznámiť sa s Levom Tolstým. Dostojevského prozaická tvorba a články pre Ruský vestník, Čas, Epochu majú pre Annu Grigorievnu v *Spomienkach* podobu (ná)tlaku na dodržanie termínu a na doručenie autorských hárkov vydavateľovi. Manažérsku prácu okolo distribúcie spisovateľovej tvorby a pri získavaní finančných prostriedkov, aby sa aspoň na čas zmierili ich sociálne problémy, vykonávala Anna ako svoje osudové poslanie v manželovom výnimočnom živote. *Spomienky* sú príjemným a ústretovým pripomínaním si milovaného manžela, na jednej strane veľikána ruskej literatúry, na druhej strane povahou zložitého partnera a milujúceho otca. Anna Grigorievna ani raz nevykročila svojím spomínaním do blízkosti teórie a estetiky Dostojevského textu, najskôr aj preto, lebo oddane dôverovala jeho príbehu a plasticosti postáv, kompozičnej role konfliktov aj spôsobom ich riešení, ktoré zapisovala a o čom spolu hovorili. V spomienkach na rok 1877 si zapísala toto: „Čím väčšmi sa približoval koniec roka, tým častejšie sa Fiodor Michajlovič zamýšľal nad otázkou, či má v budúcom roku pokračovať vo vydávaní Denníka spisovateľa. So ziskom z tohto vydávania bol muž úplne spokojný; aký úprimný a dôverčivý vzťah mali k nemu čitatelia, odráža sa v listoch, ktoré mu písali, a v nespočetných návštevách neznámych ľudí, čo si veľmi vážil, ale potreba venovať sa vlastnej tvorbe prevážila a Fiodor Michajlovič sa rozhodol prerušiť vydávanie Denníka spisovateľa na dva-tri roky a začať nový román. Na to, aké literárne zámery zaujímali a vzrušovali môjho muža, dá sa usudzovať z poznámkového notesa, do ktorého si 24. decembra roku 1877 zapísal: „Memento. – Na celý život. 1. Napísať ruského Candida./ 2. Napísať knihu o Ježišovi Kristovi./ 3. Napísať svoje spomienky./ 4. Napísať poému Spomienková modlitba na štyridsiaty deň po smrti. (Všetko to, okrem posledného románu a zamýšľaného Denníka, je minimálne desať rokov práce, a teraz mám päťdesiatšesť rokov)“²⁵.

25 DOSTOJEVSKÁ, A. G.: *Spomienky*. Op. cit., s. 264.

Spomienka sa mení na prítomnostnú rekonštrukciu reality v okamihoch odchádzania Dostojevského, keď Anne povie: „*Nie, ja viem, že musím dnes zomrieť. Zapál sviecu, Aňa a daj mi Bibliu.*“²⁶ Spomienky na ruského spisovateľa, manžela, otca svojich detí, na zložitú osobnosť, ktorá by neobstála v skutočnosti bez jej podpory, ukončila smrť a ustálila oddaný vzťah k vytvoreniu spoločenského mýtu o Fiodorovi Michajlovičovi Dostojevskom.

Anna Dostojevská v *Spomienkach* zaznamenala, že s manželom bývali v európskych kúpeľoch. Pôsobivá rekonštrukcia pobytu spisovateľa s manželkou v Baden-Badene si našla svojho rozprávača v Leonidovi Cypkinovi²⁷. Ten priblížil Dostojevského z odvrátenej strany, no súčasne aj s podnetom „z druhej ruky“. Cypkin sa venuje letnému pobytu manželov Dostojevských v nemeckom kúpeľnom mestečku, ale ústredná pozornosť patrí Petrohradu, mestu, v ktorom sa stretávajú dva časy, preto aktivuje prítomnosť a narádiu dvojakých rozprávačov a epicentrom ich rozprávania sa stali detailne rekonštruované nepríjemné spoločenské zážitky ruských manželov, cudzincov s obmedzenými finančnými prostriedkami, s odlišným vzťahom k rodinnému finančnému problému, k existencii a dôsledkom spisovateľovho karbaníctva. Kým sa Cypkinovo rozprávanie rozvinie: „*Manželé Dostojevští odjeli z Petrohradu v polovine dubna roku 1867 a už nasledujúceho rána dorazili do Vilniusu*“²⁸, Anna si všimne miestnych „židáčku“, aby osvedčenou cestovateľskou trasou prišli do Berlína, potom do Drážďan a do Baden-Badenu. Spoločenské, sociálne a návykové strety s nemeckým prostredím neznáša Anna dobre, uvedomuje si, že Nemci, „*obzvlášť pak Němky [...] nové ruské hosty nemilosrdně odírali, špatně krmili, číšníci je šidili při vracení drobných [...], ale Němci vůbec byli národ nechápavý...*“²⁹. Spôsob, akým rozprávač mapuje prvé kontakty Dostojevských s nemeckým prostredím napovedá, že tonalita jeho prístupu k dokumentu si uchová vecnosť, hoci aj on si pozorne prečítal Annin *Život s Dostojevským*³⁰, ktorý „*Anna Grigorievna napsala krátce před revolucí, patrně po seznámení s Leonidem Grossmanem, se už o židáčcích na schodišti nezmiňuje*). *Na fotografii vlepene do Deníku vypadá Anna Grigorievna, tenkrát ještě dočista maličká, jako fanatička nebo jako pobožnístkářka s nevraživým zamračeným pohledem*“³¹. Rozprávanie o Anne a Fiodorovi Dostojevských „z druhej ruky“ je opatrené dostupným autentickým materiálom a literárnohistorickou či biografickou znalosťou sprístupnených dokumentov, spomienkami, rozprávami, ktoré vzišli spomedzi odborníkov, literátov a súčasníkov ruského spisovateľa. Napätá expozícia Cypkinovho textu, zvýrazňovanie negatívneho postoja Rusov voči neruskému okoliu a *vice versa*, odkazy na fotodokumentáciu, na doplnenie knižného vydania *Léta v Baden-Badenu* (2015) o popisnú dokumentáciu tých obydľí v Petrohrade, kde sa Dostojevský zdržiaval a ten skutočne často menil v meste svoje adresy, čo naznačuje, že v Cypkinovom etnicky ladenom koncepte sa na beletrizovaný „obal“ dostane aj

26 Tamže, s. 318. V záverečnej časti *Spomienok* Dostojevská oživuje ich vzájomnú dôveru, úctu a možnosť prežiť spoločné roky „*v šťastí, aké je ľudom dopriate na zemi prežiť*“, nečíslovaná strana (v poradí 348).

27 Leonid Cypkin (1926–1982), novely *Most přes Něroč* (1973), *Norartakis* (1976).

28 CYPKIN, Leonid : *Léta v Baden-Badenu*. Op. cit., s. 10.

29 Tamže.

30 DOSTOJEVSKÁ, A. G.: *Život s Dostojevským*. Praha: Odeon, 1981.

31 CYPKIN, Leonid: *Léta v Baden-Badenu*. Op. cit., s. 11.

„faktografická“ rekonštrukcia jediného, ale zvnútra demaskovaného vzťahu manželov Dostojevských počas ich liečebného pobytu v kúpeľoch. Rozprávačove sympatie obídvo manželov a pri presune do minulého storočia a do dávneho Petrohradu sa sústredí na tých jeho obyvateľov a na tú, jemu najbližšiu ženu spomedzi ruských židov, ktorí prežili blokádu Leningradu, a veľkomesto sa rozhodlo pomenovať jednu z ulíc po spisovateľovi: „*Přistoupil jsem těsně k domu – na ceduli visící na rohu bylo napsáno: ulice Dostojevského, ale já jsem ji chtěl z nějakého důvodu považovat za Povožnickou, jak se nazývala, než ji přejmenovali – šel jsem kolem tohoto domu po Povožnické ulici...*“³². Ambíciu detailne v čase a v priestore bádateckých letných kúpeľov, ich urbanistického prepojenia na nevelké nemecké mesto s navštevovanou herňou pri železničnej stanici prerozpráva rozprávač ako reťazenie sa nepokojných príhod v správaní sa manželov. Situačné krízy ich vzťahu vyjadruje bezmocnosť slabej vôle spisovateľa a silného citu Anny, keď bezmocne ustupuje pred Fiodorovou závislosťou. V iniciácii vypovedá prozaik Cypkin „z druhej ruky“ pravdu uloženú do dokumentov, zápisov, do spomienok o neduhu prozaika, ale súčasne v realistickom sociálne, psychologicky, emotívne a mravne zložitom spoľžití chce zobraziť odlišné typy manželov a hĺbku ich vzájomného vzťahu, ktorý trpel spisovateľovým karbaníctvom, nezodpovednosťou, cholerickou povahou a vážnou chorobou. Spomienky „z druhej ruky“ sú „*Výsledkem mnohaletého Cypkinova studia Dostojevského díla, vzpomínek jeho současníků a návštěv míst spjatých s tímto obdivovaným spisovatelem je zcela výjimečná kniha nejen o Dostojevském a jeho myšlenkovém světě, ale rovněž o lásce Anny Grigorievny k jejímu Feďovi a v neposlední řadě i o době, ve které žil sám autor Léta v Baden-Badenu*“³³. Autorský záujem Leonida Cypkina sa zúročuje v návrate spisovateľa k spisovateľovi: „*Cypkin za svého života jako spisovatel v podstatě neexistoval, ačkoli dnes se jeho dílo řadí mezi klasická mistovská díla ruské literatury*“³⁴, no ako mladík písal poéziu, neskôr prózu do zásuvky.

Tri texty venované spisovateľovi Fiodorovi Michajlovičovi Dostojevskému sú skromným záberom do nemalého počtu iných písomných priznaní sa k nemu a k pokusom porozumieť, zdôvodniť a obhájiť jeho tvorbu, jeho spoločenský čas aj to, čím a ako si svoj všedný život aj svojou vôľou menil na náročný. Leonid Grossman mal kontakt s Annou Dostojevskou, poznali sa, dá sa predpokladať, že jeho koncept prijala a vyrovnala sa s postupným načrtávaním osobnostnej priepasti v mladosti ruského spisovateľa, s ktorým sa nedokázal vyrovnáť, a ona sama v ich vzťahu, voči jeho rodine a kultúrnej pospolitosti ho riešila, ako vládala a na čo mala prostriedky. Leonid Grossman autorsky ostáva voči téme a postave svojho literáta v zajatí faktu a jeho kontextu, ktorý sám pozná, kompozične vedome vystupuje z ich uzavretého zázemia, keď mu neposkytujú viac podnetov, ako ich sám očakával. Prirodzene a oprávnené predpokladal, že sa pozornosť sústredí na jeho kultivované, pragmatické zachytenie Dostojevského stretu s cárskou mocou, na jeho roky vo väzení. Grossman túto udalosť nepreceňuje, pomocou reálií naznačuje, ako sa osobnostne ruský spisovateľ zovrel až zavrel do duchovného boja za dobro, proti zlu, ale aj k rezervovanému vzťahu voči spoločenskému a kultúrnemu pohybu na kontinente.

32 Tamže, s. 188.

33 ŠEDIVÝ, Jakub: *Doslov*. In: CYPKIN, Leonid: *Léto v Baden-Badenu*. Op. cit., s. 199.

34 Tamže, s. 194.

Manželka Anna Grigorievna zachytila spoločné roky ako oddaná, milujúca a nápomocná bytosť svojmu životnému partnerovi. V jej spomienkach je zaznamenaná „chvíľa autentickej pravdy“ o tom, ako, prečo a s kým žil, sporil sa, komu ustupoval a prečo sa stal Dostojevskij nerozhodný až vzťahovačný, ale práve Anna Grigorievna natrvalo zanechala správu aj o tom, ako citová zúčastnenosť na vzťahu s talentovaným partnerom ju oberala o osobnú silu aj o emancipačné ambície jeho okolie. *Spomienky* Anny Dostojevskej majú v jej zámere, veď ten primárne sledovala, poslanie povedať ženským okom pravdu o tom, čo spoločne žili. Azda aj preto sú jej *Spomienky* protipólom početných denníkov jej manžela, najskôr spoločne a vierohodne vypovedajú o čase, dobe, spoločnosti, prosto o živote, ktorý žili oni a žila aj ich krajina a kontinent. Leonid Cypkin uplatnil pôsobivú literárnu ambíciu pri téme a postave Dostojevského; presvedča ustáleným spôsobom narácie, že vie o osobnosti spisovateľa dosť a naznačuje, čo s tým, čo vie o ňom dokáže premeniť na rozprávačský zážitok. Cypkin, má na to výraznú osobnostnú motiváciu, skláňa sa pred mestom, v ktorom sa toho tak veľa a pre toľkých stalo priestorom na zlo a dobro, na lásku aj nenávisť, na povinnosť a želanie, na presvedčenie, čo bolo možné jeho obyvateľmi vykonať v ich životoch, teda iba to, na čo im okolnosti prideliť silu a schopnosti.

Od Grossmanovej ambície povedať všetko, o čom vie, Anny Dostojevskej pripomenutím toho, ako to v ich spoločnom živote bolo, aby sa pravda nevytratila z rozpomienok na spisovateľa a nie vždy žičlivé Rusko voči jeho talentu, prináša Cypkinovo sugestívne rozprávanie najvýraznejší odstup od rekonštrukcie témy a postavy spisovateľa. Vedome sa prikláňa v príbehu o spisovateľovi k aure mesta a krajiny, ktoré spoločne v dejinných reáliách dali svetu kultúry to, čím sa Dostojevskij zapísal do času a do umenia, veď iba ono, umenie, má tu danosť, nepodliehať platným zákonitostiam času.

Literatúra

- CYPKIN, Leonid: *Léto v Baden-Badenu*. (Leonid Tsyppkin: Summer in Baden-Baden, 1981; Moskva, 2003). Překlad a doslov Jakub Šedivý. Praha: Prostor, 2015.
- DOSTOJEVSKÁ, Anna Grigorievna: *Spomienky*. Prel. Mária Hulmanová. Bratislava: Európa, 2009.
- GROSSMAN, Leonid: *Dostojevskij*. (Chudožestvennaja literatura. Moskva – Leningrad, 1932). Prel. Emília Drugová. Bratislava: Tatran, 1979.
- Mejlach, Boris S.: *Život Alexandra Puškina*. (Chudožestvennaja literatura. Leningrad, 1974). Prel. Jozef Marušiak. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1974.
- PAUSTOVSKY, Konstantin: *Zlatá ruža. Poznámky o spisovateľovej práci*. (Sobranije sočinenija, tom 2. Moskva, 1957). Prel. Ružena Dvořáková-Žiaranová. Verše prebásnil Viliam Turčány. Doslov *Umením o umení* nap. Ondrej Marušiak. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1963.
- Slovník ruských spisovatelů od počátků ruské literatury do roku 1971*. Heslo Dostojevskij Fjodor Michajlovič. Praha: Lidové nakladatelství, 1972, s. 64–66.

prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

17. novembra č. 1, 080 78 Prešov, SK

viazember@gmail.com

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.